

חסיה לוי-אגרון

נימוקי השופטים לקבלת פרס ישראל בתחום

המחול לשנת התשנ"ח:

"פרס ישראל בתחום המחול לשנת התשנ"ח מוענק לפרופ' חסיה לוי-אגרון על תרומתה האמנותית והחינוכית המשתרעת על פני חמישים שנה, בתחילה כרקדנית וככוריאוגרפית, ובהמשך כמורה ומחנכת, שהעמידה דורות רבים של רקדנים ומורים בתחום המחול והיצירה.

כבר בשנות ה-40 הרבתה חסיה להופיע בערבי סולו ששובצו בערבי תרבות וברסיטלים. היא יזמה ולקחה חלק בערבים משולבים של מחול, קטעי קריאה ומוסיקה אשר כונו 'מחול-ניב'. עם פרוץ מלחמת השחרור שבה חסיה ארצה מתקופת לימודים להופעות לפני חיילי צה"ל, ואף נשלחה מטעם הגוינט להופעות במחנות הפליטים באירופה.

החל משנות ה-50 השקיעה חסיה לוי-אגרון את כל מרצה בקידום מעמדו של המחול האמנותי בישראל, והביאה לשילובו בחינוך הכללי והאקדמי בארץ, לרבות הקמתה של המחלקה למחול ולתנועה באקדמיה למוסיקה ולמחול ע"ש רובין בירושלים, אותה ניהלה במשך שנים רבות. אמנותה בחשיבותו של המחול כגורם חינוכי, המעצב את רוחו של האדם, היא שהדריכה אותה בדרכה כמפלסת דרך לשילוב המחול האמנותי במערך החינוך.

בצד המאמצים הארגוניים שהשקיעה חסיה בכל מפעליה היא שקדה כל העת על פיתוחם של תוכניות לימודים ותכנים חדשים ועכשוויים, ובכך הצליחה לבסס את המחול כתחום עצמאי במערכת החינוך הכללית, הן במסגרת לימודי מגמה והן במסגרת החינוך הבגרות.

גולת הכותרת של הישגיה ופרי עמלה הבלתי נלאה היתה קבלת הכרה אקדמית מטעם המועצה להשכלה גבוהה למחלקה למחול שהיא ייסדה והובילה, באקדמיה למוסיקה ולמחול ע"ש רובין בירושלים. הישג זה, שזכתה בו בשנת 1976, הפך את המחלקה הזו למוסד האקדמי הראשון והמעניק תארים במחול ומכשיר מורים אקדמאים להוראת מחול בכל מסגרות החינוך.

במשך שנות עבודתה החינוכית הקימה חסיה להקות מחול צעירות שהיו מסגרות התנסות לרקדנים ולאמנים צעירים. לצד יצירתה, שעסקה לרוב בנושאים שנשאבו מן המקורות ומן ההווה הארצישראלית, ידעה חסיה להעניק כלים ואפשרויות לאמנים רבים אחרים, ובכך לטפח דורות רבים של יוצרים, אמנים ורקדנים. פועלה הנמרץ של פרופ' חסיה לוי-אגרון בשירות המחול, לצד אישיותה ועשייתה הרבה והמגוונת בגופים אמנותיים ובוועדות ציבוריות, העלו תרומה חשובה לקידום מעמדו של המחול האמנותי בישראל ולעיצובו."

"להביע בתנועה את השמש והכוכבים"

מליה פרלשטיין-כדורי

חסיה לוי-אגרון נולדה בירושלים - 2.12.1923 דור שביעי בעיר. מצד אמה היא מתייחסת למשפחת ריבלין הידועה, ומצד אביה היא בת לאנשי העלייה הראשונה מרוסיה. סבה, ברוך שמואל לוי, היה ממייסדי תל-אביב. אביה, חיים לייב לוי (יליד יפו) היה חבר הנהלת אפ"ק (שהפך לבנק לאומי). היתה אשתו של דני אגרון ז"ל (איש ההגנה, ממקימי התעשייה האווירית וחרט-עץ נודע), אמו של עורך הדין עמוס אגרון וסבתם של שלושה נכדים ונכדה.

למן היום הראשון שהיא זוכרת את עצמה חסיה לוי-אגרון רוקדת: בגן הילדים של המשורר לוי קיפניס ודוד שיטראי; עם תרזה גויטין המורה הראשונה לריתמיקה, ועם טובה ברלין איתה חגה מסביב לעץ הזית. בראיון עם אוהב פלנץ ל"כל העיר" (ירושלים 16.8.91) סיפרה:

"אני ואחותי במקום לקחת כלב עם שרשרת לגן, היתה לנו חסידה עם חבל. ומאז אני אוהבת חסידות. החסידות, הטווסים והשפנים שהיו לנו בגן, כל אלה הביאו אותי לרקוד. והמורות הנפלאות שהיו לי. את החסידות אני אוהבת עד היום, עם הרגליים הארוכות האלה, עם הצוואר הנפלא הזה, עם האלגנטיות הבלתי רגילה. הן כמו גברות נכבדות. עד היום אני עושה עם התלמידים שלי תרגילי חסידה וחיות בכלל. החסידה אצלנו היא המלכה".

בבית הספר העממי "למל" לא היה כל ספק בלבן של המורות בחוגים לריקוד, האחיות מתל-אביב יהודית ושושנה אורנשטיין, כי חסיה נולדה למחול. בראיון עם רות אשל (1989) מספרת חסיה: "שושנה נתנה המון

חסיה לוי-אגרון
Hassia Levy-Agron

להקת ירושלים למחול בן זמננו (מנהלת אמנותית: חסיה לוי-אגרון) בסיור הופעות באיטליה, 1967
Jerusalem Group of Contemporary Dance (Artistic Director: Hassia Levy-Agron) on tour in Italy, 1967

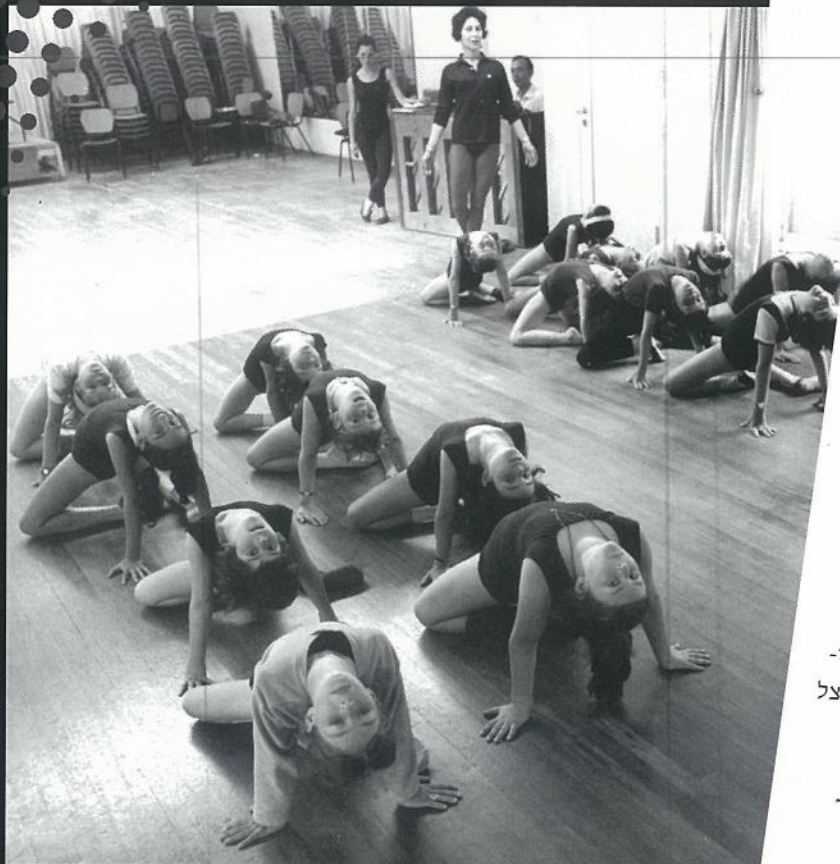
מבחינה יצירתית. אלתורים על נושאים ספרותיים, מוסיקליים ונושאים הקשורים בנו. השיעור היה מתחיל בהתקדמות במקצבים שונים (מעין ריתמיקה) ומסתיים ביצירה". אחרי חמש שנים חדלה שושנה להגיע לירושלים. "...הקנאה אכלה אותי כי בתל-אביב לימדו מורות/רקדניות ידועות שהגיעו לאחרונה מאירופה" (הכוונה לגרטרוד קראוס, תהילה רסלר, פאולה פאדיני ואחרות).

ב-1938, בהיותה תלמידה בגימנסיה העברית, באה מגרמניה לירושלים האמנית הנוודעת אלה-עליזה דובלון, שהיתה רקדנית בלהקתה של מרי ויגמן. חסיה מספרת:

"בתחילה לא נרשמתי אליה כי השם שלה לא מצא חן בעיני. הלכתי לראות את גרטרוד קראוס ורקדת באולם 'אדיסון' בירושלים והאולם היה מלא. בהפסקה ראיתי מקום פנוי ורצתי לעברו ואשה אחת אמרה לי 'שבי פה' וישבתי. אחרי כמה שבועות בכל זאת המודעות של המורה דובלון סיקרנו אותי. הלכתי ופתחה לי את הדלת אשה קטנה שאמרה 'ידעתי שתבואי'. מסתבר שזו היתה אותה אשה שהזמינה אותי לשבת על ידה. אחר-כך הייתי במשך שנים בת בית אצלה".

באמצעותה של דובלון התוודעה חסיה לוי-אגרון אל ירדנה כהן ולמדה אצלה, וגם אצל גרטרוד קראוס. את ייחודה של כל אחת ממורותיה היא מסכמת בתמציתיות: "גרטרוד נתנה השראה, דובלון נתנה יותר כלים וכך היתה סמל לאותנטיות ארצישראלית".

החלום של חסיה להיות לרקדנית נתקל בקשיים במשפחתה: "בשנים ההן להיות בירושלים בת למשפחה טובה וגם רקדנית היה מאוד לא רגיל. הורי ניסו למנוע ממני את מיסוד הריקוד אבל אני כמובן לא ויתרתי. הלכתי ללמוד אצל כל מיני מורות. מימנתי את הלימודים בעבודת שמרטפות, ללא ידיעת ההורים, כמובן, שלגביהם היתה זו בושה איומה שבתם עובדת בשמרטפות. את כסף הכיס שהגיע לי הם נתנו לאחותי הגדולה למשמרת, כדי שלא אבזז אותי על הריקוד. יכולתי להשתמש בו להצגות, לסרטים, אבל לא לריקוד. מעניין שבזמנו אבא היה אחד המתעמלים הכי טובים בארץ. אבל אני, למרות ההתנגדות, רקדתי כל היום. כדי לספק את

חסיה לוי-אגרון מלמדת באקדמיה למוסיקה ולמחול בירושלים, שנות ה-60

Hassia Levy-Agron teaching at the Jerusalem Academy of Music and Dance, 1960s

משמאל: חסיה לוי-אגרון בסיום במזרח הרחוק, שנות ה-50
Left: Hassia Levy-Agron touring the Far East, 1950s

רצונו של אבא, הלכתי בשנת 1944 לסמינר ללמוד הוראה. ואבא היה גאה בי. תוך כדי לימודי השלמתי גם את השכלתי באמנויות אחרות. למדתי ציור אצל ארדון, פיסול אצל בן צבי ונגינה אצל ירצקי. עד היום אני מציירת, אבל רק הריקוד הפך לשיגעון. (מתוך ראיון לאלישבע איילון, "עולם האשה" 10.89)

בתחילת שנות ה-40 החלה חסיה להופיע

בקטעים משלה בתוכניות "ערבי אמנות ותרבות" - ששילבו מוסיקה, מחול ושירה - בארגונו של האימפרסריו משה ואלין. בתוכנית השתתפו עוד רקדניות צעירות, שהחלו להיות מוכרות, ובהן נעמי אליסקובסקי וזמירה גון, וכן אמנים שהיו לימים מוכרים, ובהם הפסנתרנית פנינה זלצמן והשחקן רפאל קלצ'קין. ב"ידיעות אחרונות" (19.1.45) כתב א. אוריאל: "חסיה לוי אינה רקדנית גרידא. היא אמן. היא יודעת לחשוב, להרגיש, ואחר כך לבצע ולהביע. 'הורה' שלה מקורית מא' עד ת'. נושא כזה אינו מניח מקום רב לגישה מקורית ובכל זאת הצליחה חסיה לוי ליתן משהו משלה בשטח זה..."

ב-1947 העלתה את תוכניתה "מחול ניב" - שילוב קטעי קריאה, מחול ומוסיקה. בעיתון

"דבר" מה-7.2.47 נכתב: "מחול ניב" מושג חדש: בת ירושלים זו מדורי דורות העזה לערוך תוכנית - שילוב של ריקוד, קריאה ומוסיקה, בצורה אחידה ואורגנית. התוכנית כולה (חוץ מתרגום אחד) היא: מקוריות, מזרחיות, ארצישראליות. קריאה מתנ"ך, משוררים עבריים, מבחר מותאם, בטוב טעם. בו בזמן שרוב הבמות שלנו מוצפות לועזיות מתורגמת וגלות, תצוין לטובה שאיפה רצינית זו".

עוד טרם קום המדינה, כשבודדים בלבד שמעו בארץ את שמה של "גראהם הגדולה", נסעה חסיה ללמוד אצלה. היא היתה התלמידה הראשונה שלה מ"פלסטיין". חסיה לוי-אגרון: "אני נחשפתי לשם דרך ספר. פשוט ספר. היה כאן איזה עיתונאי שראה הופעה שלי ואמר 'הבחורה הזאת חייבת ללמוד אצל מרתה גראהם'. הוא שלח לי ספר על גראהם ואני קראתי אותו ואמרתי 'אצל זו אני רוצה ללמוד. אצל האשה הזו, הרקדנית הזו'".

ב"העולם הזה" מס' 73 נכתב: "כשיצאה מרתה גראהם, זעירת הקומה, האלילה של הריקוד המודרני, באחד הימים של 1947 מאולם החזרות, הופרעה על ידי צעירה חצופה, גבוהה קומה וחומת עיניים, שביקשה ממנה רשות להיכנס לאולם. הגברת גראהם, גאוותנית ושתלטנית מטבעה, נדהמה. 'נערת הצעירה' אמרה בקול צונן 'אינני רגילה שאנשים ידברו אלי מבלי שאשאלם תחילה. יתר על כן, איני נותנת רשות לסתם אנשים לבקר בחזרותי'. אולם בזאת לא נגמר העניין, הצעירה לא נבוכה כלל, הסבירה באדיבות שבאה כל הדרך הארוכה מארץ ישראל, לא כדי לראות את אמריקה אלא כדי לראות את מרתה גראהם. והרי לא נכון לגרש אדם שעבר תלאות כאלה כדי לחזות באמנותה. אט אט נמסה הגברת הקטנה, החלה מחייכת 'נו טוב, היכנסי והירשמי' אמרה לבסוף. בצורה בלתי רגילה זו חדרה חסיה לוי, הירושלמית הזקופה, לבית הספר המפורסם לריקוד החדש".

באחד הימים, מספרת חסיה, חורף, שלג, כל התחבורה בניו יורק משותקת לחלוטין, והיא צועדת ומדשדשת בשלג שעה ארוכה, ארוכה, ארוכה. מכל הקבוצה, התלמידה חסיה בלבד מגיעה אל הסטודיו. בנחישותה, המורה מרתה גראהם אינה מוותרת - שיעור הריקוד מתקיים כהלכתו. מורה אחת ותלמידה אחת.

חסיה לוי-אגרון היתה התלמידה הראשונה שעזבה - בטרם סיום - את הלימודים בבית

ספרה של גראהם, בגלל קומה של מדינה. היא פשוט הלכה למורתה ואמרה: "בארצי יש מלחמה, אני נוסעת". עם פרוץ מלחמת העצמאות היא יצאה את אמריקה מצוידת במכתב המלצה חס (בלתי רגיל) מאת הגברת גראהם.

22.4.1948

לכל מי שמעוניין

חסיה לוי אגרוסקי למדה במשך תשעת החודשים האחרונים בבית ספרי. היא העניקה לי עונג רב. מצאתי שהיא מוכשרת ומתאימה בצורה נפלאה למחול. היא התאימה את עצמה ולמדה היטב ומהר את העבודה כאן, בבית הספר, בסגנון עבודה שהיה זר לה. אהבתי את אומץ לבה ואת גישתה לקבלת סוג חדש של סגנון ריקוד ואת הלהיטות והמסירות ללימודיה. אני מקווה שהיא תחזור, בזמן כלשהו, בעתיד הלא רחוק מדי, אבל אני חשה שהטמיעה כמות מדהימה של חומר חדש בחודשיים ששהתה כאן. מרתה גראהם

"הפכנו להיות ידידות בלתי רגילות ותמיד כשהיא באה ארצה היא אמרה שאם לא הטלפון הראשון שהיא עושה הוא לחסיה אז השני לכל היותר. וזה באמת כך היה. תמיד. זה שאני מעריצה שלה - אין ספק. וכבוד גדול לי שהיא חשבה עלי מה שהיא חשבה".

בימי מלחמת השחרור שירתה חסיה במחנות המעפילים באיטליה. במכתב לעורך "העולם הזה" מ-12.1948 כתבה: "...נתבקשתי מהגיונט לסייר ולתת הצגות במחנות. עברתי בכל המחנות כאן ונתתי 13 הצגות, מהן שתיים ברומא עצמה. לזכות נחשבת לי העובדה, שכמעט בכל מחנה היתה הצגתי הצגת פרידה לפני עליית האנשים ארצה. במחנה אחד שמנה 1000 איש, נסתיימה ההצגה בשעה תשע, ובעשר וחצי עזבו את המחנה 961 אנשים בדרכם ארצה..."

בסוף שנת 1950, לאחר מסע לימוד, הדרכה והופעות שנמשך חמש שנים, שבה לוי-אגרון לישראל.

את ה"אני מאמין" האמנותי של לוי-אגרון אפשר למצוא גם במאמרים על נושאי מחול שפרסמה ב"מבואות", שהיה אז הירחון לאמנות ישראל.

ריקוד מהו

(״מבואות״, 1951)

ריקוד הוא צורת הבעת רגשות והחלפת השקפות. ריקוד הוא יצירת צורות ריתמיות בתנועה, צורות פלסטיות בחלל. בשעת הריקוד נעלמים ההבדלים שבין הגוף והרוח. רגשות מרוסנים נשלחים לחופשי. הגוף נכבש ונשכח ומשמש כלי לנפש, כלי להבעת הרגשות, ריתמוס פנימי מביא את הרגשות לידי ביטוי על ידי תנועה הרמונית. תוך הריקוד מתרחק הרקדן מדברים יומיומיים ומתעורר בו חזון ההופך ליצירה. גילאל א-דין אל-רומי, פייטן פרסי, אמר ״היודע כוחו של ריקוד, האלוהים שוכן בו״. בריקוד חיפש האדם את האלוהים כדי להיות קרוב יותר אל זה המפקח על העולם.

יסוד הריקוד - התנועה

יסוד הריקוד הוא התנועה. כל תנועה יוצרת קצב, ולא דווקא תנועת החי. תנועת הגלים בים אף היא יוצרת קצב, תנועת האויר, תנועת הצומח, מחזור הדם יוצר את קצב הלב שאותו אנו שומעים כל עוד חי האדם. התנועה היא צורת ההגבה הראשונה של כל בעל חיים, כולל האדם. לפני צעקת פחד באה התנועה בגוף, לפני קריאת שמחה תבוא תנועת שמחה... לפני המילה הופיעה התנועה ובמקום שהמילה נפסקת או אינה מספקת, שוב מופיעה התנועה.

האוניברסלי, הלוקאלי והאישי באמנות

האמנות היא צורת הבעה אוניברסלית, בכל חלקי העולם נוצרת אמנות. אך אין האמנות אינטרנציונלית, מאחר שכל יוצר מושפע מסיבתו, תנאי חייו, מנהגי החברה בתוכה הוא חי, מאכליו, אקלים ארצו ועוד ועוד. אך רגשות בני האדם הם כלל אנושיים. כל אדם אוהב, מפחד, שמח, כואב וכו'. אולם מאחר שכל אדם מושפע מהסיבה בה הוא גר, הרי שצורת ההבעה שלו תהיה מיוחדת לסביבה בתוכה הוא חי. אם כך... הריקוד כאמנות לא יוכל להיעלם מן העולם אלא תמיד יעבור תהליכים של לידה מחדש, כי הריקוד נולד טרי מנשמות האנשים, ומשתנה עם הצרכים והמנהגים של התקופה בה אנו חיים.

בעיתון ״דבר״ (11.5.54) כתב ג.ק. גר: ״חסיה לוי אגרון מהמשמרת הצעירה של המחוללות בישראל ניחנה בכשרון כוריאוגרפי ומחולותיה בנויים בתבונה. בטוב טעם היא מתקינה את תלבושותיה ובחוש דק בוחרת את הנעימות.

לה כל הנתונים להצלחת המחול, חיצוניים כפנימיים. בעלת קומה ותואר, ששחור שערותיה עטרה לגופה התמיר, תנועותיה עתירי מבע כמעט לכל נפש רגישה, קולטת רשמים וחוויות וחדירה למהותם של הדברים המשמשים לה חומר לביטוי מחול. לדוגמה נביא מחול אחד: ״אחרית גבהות לבנות ציון׳ הבנוי על הפסוקים בישעיה ג' ט"ו-כ"ד. מבחינה כוריאוגרפית בנוי המחול להפליא.״ ב״מעריב״ (11.9.56) כותב ר. עזריה: ״כשנודמנה לפני כמה שבועות הרקדנית הישראלית חסיה לוי לרומא, משכה דמותה והופעתה היים תיכונתה המובהקת את עינו של אחד ממנהלי הטלוויזיה האיטלקית. אם כי לרשותה עמדו רק יומיים, נעשו מיד סידורי אקספרס וכשעה של מחולות בביצועה הוסרטו לשם שידור במסגרת תוכנית על ישראל בסדרה ״סיורים בעולם״.

לרומא נקלעה הגב' לוי-אגרון, בדרכה חזרה לישראל מקורס בינלאומי למחול, שנערך בשווייץ בהנהלת מרי ויגמן הנודעת, שם ייצגה את ישראל יחד עם נעה אשכול, המחוללת ומחברת ״כתב המחול׳ החדש.״ ב-1957 חדלה חסיה לוי-אגרון מלהופיע, ואת עיקר מרצה הקדישה להוראת המחול והתנועה ולהעמדת דורות של רקדנים ורקדניות ומורים ומורות לתנועה ומחול.

חסיה לוי-אגרון: ״הריקוד עושה את האדם טוב יותר, הוא מפתח אצלו את חוש הקצב ואת חוש ההסתכלות. מי שלומד לרקוד לומד גם להבחין שהציפור לא עפה כמו הפרפר ושהפרפר לא עף כמו הזבוב. הוא גם לומד לעשות הבחנות עמוקות יותר.״

הזרע שממנו יתפתח מפעלה החשוב ביותר בתחום החינוך נטמן כשייסדה ב-1951 את המחלקה למחול בקונסרבטוריון החדש, בהנהלתה של יוכבד דוסטרובסקי-קופרניק בירושלים (לימים, האקדמיה למוסיקה ולמחול בירושלים ע״ש רובין). היו אלה

חוגים שהתקיימו אחר הצהריים ובהם רקדו גם משה אפרתי ויעקב שריר. לימים סיפרה חסיה על הנער משה אפרתי, שהופיע אצלה יום

אחד, בירושלים של ראשית שנות ה-50, תקופת הצנע, וביקש ללמוד ריקוד. ״על בחור שרוקד הסתכלו כמו על משוגע, אולי יותר גרוע. אני הייתי מאושרת שסוף סוף רוצה ללמוד אצלי בחור. כשראיתי את הכשרון שלו, שלחתי מכתב המלצה אל מרתה גראהם, מורתי מימי פלשתינה וביקשתי לקבל אותו עם מלגה ושיאריכו אותה כל שלושה חודשים כי ידעתי שהוא פרא אדם.״ גראהם ניאותה. משה אפרתי הצליח. בתוך שנה נתקבל ללהקה של גראהם.

בתחילת שנות ה-50 לימדה ילדים עיוורים. על לוח הזיכרון, הקבוע בבית חינוך עיוורים בירושלים, מתנוססים שמותיהם של פרידה מלכה לבית ליפקין וברוך שמואל לוי - סבה וסבתה של חסיה - מתנדבים בשירות העיוורים. הפרי נפל קרוב לעץ. הקשר של

חסיה עם העיוורים נוצר במקרה; חסיה לוי-אגרון (״דבר״ 5.10.1954): ״בקונצרט תלמידי האקדמיה למוסיקה בירושלים ישב לידי אדם

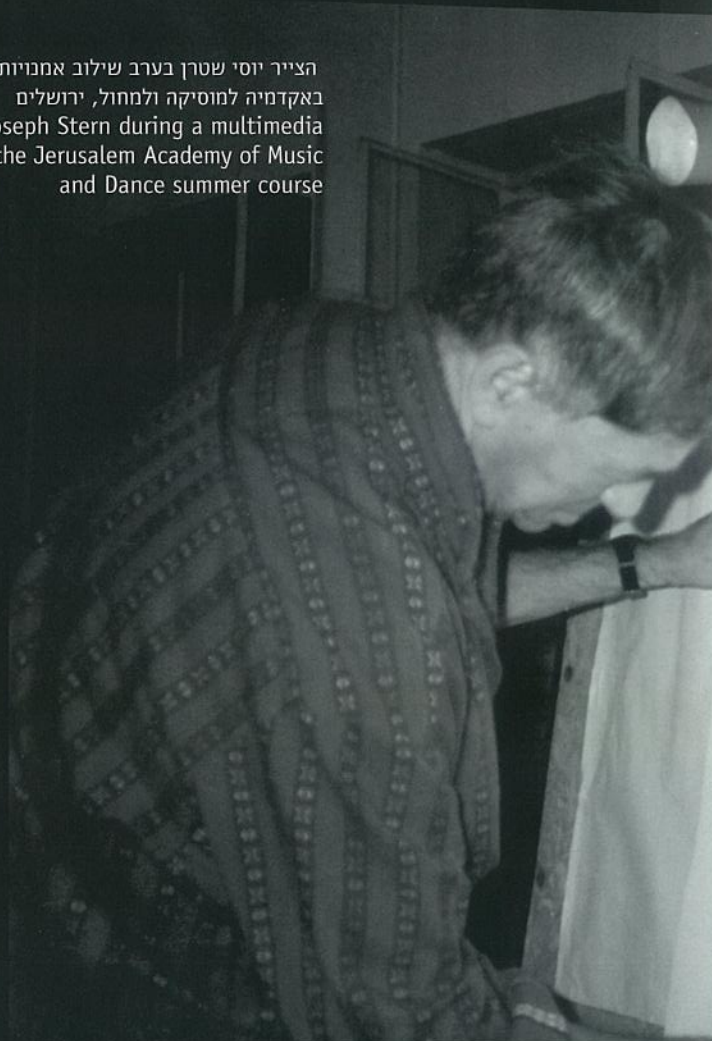
האמצעים הדרושים לכך הם: פיתוח הגוף, פיתוח השמיעה, הרגשת החלל, פיתוח הדמיון. כל האמצעים הנ"ל הנם למעשה מטרות בפני עצמן, שאצל ילד עיוור קשה להגיע אליהן... אחד התרגילים הקשים הוא - הקפיצה. עיוור מרגיש ביטחון רק כששתי רגליו עומדות על הרצפה. הפחד לעזוב את הרצפה גדול. תחילה כשביקשתי אותו לקפוץ, היו מרימות רגל אחת חמישה סנטימטרים מן הרצפה, וכשזו ירדה - הרימו את השנייה. העמדתי אותו ליד הקיר כשידיהן נתמכות בו - וכך קפצו. מקפיצה נמוכה עברנו ליותר גבוהה. אחר כך עמדנו כשידינו מחזיקות זו בזו וקפצנו ביחד. וכדי להגיע לקפיצה גבוהה יותר - אחזתי כל אחת בידה וקפצנו ביחד. מכאן הגענו לקפיצה חופשית, אפילו לקפיצה תוך סיבוב. ומעתה הוספנו לריקודנו גם קפיצות."

"חלק גדול מכל שיעור מוקדש לאימפרוביזציה. את הנושאים מציעות הילדות. כשביקשתי מהן בפעם הראשונה להציע לי נושא שיש ברצונן לרקוד - היו ההצעות מדהימות. כל דבר זר להן לגמרי מעורר את סקרנותן. ההצעות היו - שמש, כוכבים, עננים, אור, אש וכדומה - דברים שאין הן יכולות להריח, למשש או לשמוע. וכשביקשתי לרקוד את הנושא המוצע, היו אלו תנועות לגמרי לא ברורות. הדרכתי אותן להצעות מסוג אחר. ראשית, דברים שברגש: שמחה, עצב, חוס, קור וכו'... אחר לקחנו כנושא לריקודים חיות המוכרות להן: מספר עופות, זוחלים הנמצאים בחדר הטבע שלהן ושאותם הן יכולות למשש, וכן כלבים, כבשים ועוד מספר חיות, שהכירו בביקורן בגן החיות... נדמה לי, שיבוא היום והן באמת תוכלנה להביע בתנועה את השמש ואת הכוכבים, כפי שהם נראים להם..."

ב-1956 הוקמה בתל-אביב כיתה מתקדמת למחול, בה לימדו נעה אשכול, ד"ר משה פלדנקרייז וחסיה לוי-אגרון. על כך כתב ר. עזריה בעיתון "מעריב": "...קמו יום אחד שתי אמניות ועשו יד אחת, אולי לא כל כך לטובת עצמן, אך בלי ספק לטובת אלה שהיו חניכיהם. מבלי לקרוא למוסד שלהן 'סטודיו' או 'אולפן', הכריזו נעה אשכול וחסיה לוי, שתי רקדניות המוכרות בגישתן הרצינית, על פתיחתה של 'כיתה לימוד מתקדמת' בתל-אביב. כיתה לימוד מתקדמת זאת נספחת בעצם לקונסרבטוריון הירושלמי החדש והאקדמיה למוסיקה. בתור שכזאת היא

עיוור. התבוננתי בו, כיצד הוא מגיב על הצלילים. כיוון שאיננו רואה את האנשים היושבים סביבו, הריהו מלווה את המנגינה בתנועות פחות עצורות מתנועותיהם של אנשים אחרים. תוך כדי התבוננות זו עלה בדעתי הרעיון ללמד ריקוד לעיוורים. ידוע כי חושי של העיוור, פרט לראייה, מפותחים יותר מאשר אצל בני אדם אחרים. אך את הדמיון של העיוור מי יודע? כיצד הוא מתאר לעצמו דברים, שאינו יכול למששם, להריחם או לשמעם? ובאיזה דרך יתן ביטוי לדמיונו ולהרגשתו? אנו מפתחים את ידיעותי המוסיקליות - ומדוע לא נלמד אותו ריקוד? ביקשתי רשות מהנהלת בית חינוך עיוורים בירושלים לערוך את ניסיוני. בחרתי שמונה בנות בגיל 8 - קבוצה קטנה, כדי שאוכל להקדיש תשומת לב לכל אחת ואחת..."

הצייר יוסי שטרן בערב שילוב אמנויות, קורס קיץ באקדמיה למוסיקה ולמחול, ירושלים
Painter Joseph Stern during a multimedia evening, the Jerusalem Academy of Music and Dance summer course

"כיצד עושים 'מעגל בשלוש'?"

מטרת השיעורים היא - להביא את הילדות לידי הבעה עצמית בדרך התנועה, בריקוד.

מהווה יסוד לאקדמיה למחול היכולה לצמוח ממנה ביום מן הימים... להתחלה צנועה זאת צורף עוד כוח חשוב. די"ר משה פלדנקרייז הוא אדם שעיסוקו מדע התנועה ותרבות הגוף... היוזמות מקוות כי גרטורד קראוס ומורות ותיקות אחרות תסכמנה להרצות הרצאות אורח במסגרת 'הכיתה המתקדמת'.

ב-8.4.1951, כתבה חסיה למרתה גראהם:

גבי גראהם יקרה,

לפני מספר שבועות פגשתי את גבי

בלומסדייל-רוטשילד [הברונית בת שבע

דה רוטשילד] שהגיעה לביקור בישראל,

והיא הביאה איתה דרישת שלום ממך.

אין מילים בפי לתאר לך עד כמה

מאושרת הייתי לבלות זמן עם גברת

נחמדה זו ולשמוע ממנה את החדשות

האחרונות של הריקוד באמריקה בכלל,

ועלייך בפרט. השיחות הארוכות

שניהלתי איתה עוררו בקרבי געגועים

אלייך ולבית ספרך שלא נשתכח מלבי ולו

לרגע מהזמן שעזבתי את ניו יורק.

כאשר שאלתי את גבי בלומסדייל באם

קיים הסיכוי ולו הזעיר ביותר שתבואי

לישראל באם תקבלי הזמנה, היא ענתה

לי שבדודאי כדאי לנסות. וכך, אני

לוקחת את אומץ לבי לידי...

ארצנו הצעירה והקטנה צורכת מאוד

אורחת בשיעור קומה כמו זה שלך...

לדאבוננו עד עתה לא היתה לנו הזכות

לראות את אמני המחול הגדולים.

הקהל שלנו מאוד נלהב בכל הקשור

לריקוד ומאוד רעב לראות וללמוד...

הייתי מודה לך מאוד באם הייתי

מקבלת ממך תשובה - באם את

חושבת שיכולה להיות אפשרות כלשהי

שתבואי ובאם כן מתי זה עשוי להיות.

האם תבואי לבד או עם עוד קבוצה?

האם תסכימו להעביר לנו קורס קצר

ומרוכז? האם תשקלי להופיע עם

'יהודית' בליווי התזמורת הסימפונית

הישראלית?

בקשר אלי, אני כרגע מלמדת

בקונסרבטוריון של ירושלים. מאז

שעזבתי את אמריקה, ביליתי שנתיים

באירופה וזמן מסוים במזרח הרחוק.

בנוסף להוראה, אני עובדת עתה בעצמי/

על עצמי ומגלה יום יום מחדש עד כמה

עדיין חסר לי ועדיין יש לי ללמוד. אני

מברכת אותך כל יום - בוקר וערב - על

מה שאת נתת לי. היות שאני מכירה את

החלוציות שברוחך, אני מעזה לקוות

בראשית שנות ה-80 הוחלט במשרד החינוך והתרבות להקים מחלקה

למחול. המטרה היתה לקדם את התחום, שלא זכה בתשומת לב מספקת מצד הממסד; עד אז התקיימה הפעילות המחולית בעיקר במסגרת של להקות: בת-שבע ובת-דור, שבמסגרתן יצרו כוריאוגרפים זרים וענבל, בראשותה של שרה לוי-תנאי. תפקידה של המחלקה למחול היה לעודד ולפתח ערוצים נוספים שהחלו נובטים לקראת סוף שנות ה-70.

הצעתי לפרופ' חסיה לוי-אגרון להירתם למשימה. כראש המדור, דגלה חסיה בשימת דגש על טיפוח היצירה הישראלית המקורית במחול. תיעוד המחול הישראלי עמד לנגד עיניה. במטרה לשמר את פעילותם של האישים והמוסדות שקידמו את המחול הישראלי. חסיה נתבקשה גם לעמוד בראש ועדת הבדיקה בעניין המשך פעילותה של להקת ענבל, שנקלעה בתחילת שנות ה-80 למשבר אמנותי וארגוני עמוק. אמונתה העמוקה במתן ביטוי לתרבותן של כלל עדות ישראל בכלל ולמחול של עדות אלו בפרט, במסגרת של גוף

חסיה לוי-אגרון ותלמידה משה אפרי
Hassia Levy-Agron and her student Moshe Efrati

אמנותי מקצועי, תרמה להמלצת הוועדה לאפשר

ללהקת ענבל להמשיך ולהתקיים. ואכן שר החינוך והתרבות דאז קיבל את ההמלצה

ואפשר את קיומו של גוף זה, שהתפתח והפך להיות מרכז אתני, המקיים פעילות

תוססת.

חסיה תרמה רבות גם לפעילות המחול בקרב נוער, במסגרת מוסדות הנוער

המוסיקלי, ובהנהלה הציבורית של הנוער המוסיקלי. כן כיהנה חסיה כחברה

בוועדות ציבוריות של להקות כגון קולדממה, להקת ורטיגו ולהקת ענבל. ועוד

היריעה רחבה.

נילי כהן

מנהלת המחלקה למחול

מיתלה תרבות

שאת תחושי נסחפת לבוא לארץ חלוצית
קטנה זו.
בברכות החמות ביותר לך ולכל אשר
הכרתי בבית הספר, אני שלך,
חסידתך הנאמנה,
חסיה

ב-1956 ביקרה להקתה של מרתה גראהם
בארץ והכתה בתדהמה את קהל שוחרי
האמנות כאן. ב-1958, שנתיים לאחר ביקור
הלהקה, התקיים באקדמיה למוסיקה ע"ש
רובין בירושלים קורס הקיץ הראשון למחול,
שהוקדש במלואו למחול מודרני בשיטת
גראהם, שהוזמנה כמורה ראשית.

גדולות שחורות ופה גדול ומלא צבוע באדום
עז, וכאמור לגבי צבע הציפורניים כן לגבי צבע
השפתון. נשים לא התאפרו באותם זמנים
בצבעים עזים. רעמת שיער שחור, אסוף גבוה,
כך שהיא נראתה עוד יותר גבוהה, בפרט
כשעמדה ליד שתי הנשים הנמוכות. לשאלתי מי
האשה הבהירה ומי היא האשה הכהה - אמרו
לי, אחת היא הברונית והשנייה היא חסיה, זו
שארגנה את כל השמחה הזו. ידעתי שחסיה
שהתה בניו יורק ולמדה אצל מרתה גראהם, כך
שלא הפליא אותי דבר קרבתה אליה."

לציון עשר שנים להיווסדו של קורס הקיץ
הראשון, כתבה יפעת נבו ב"מעריב": "...השנה
נוספו גם הרבה תלמידות מחול, שהן או

טובים..." בספר היוכל של האקדמיה כתבה
הגבי לאה בן-צבי: "הרעיון של שילוב אמנויות,
אשר היה מאבני היסוד באמונתה של חסיה,
בא לידי ביטוי בבניית הלימודים במחלקה
למחול. וכך היה זה אך טבעי, שלצד שיעורי
המודרני שניתנו על ידי חסיה לוי-אגרון,
שיעורי הבלט הקלאסי על ידי מר נוימן
ושיעורי כתב-התנועה על ידי נעה אשכול, היו
גם שיעורי משחק אשר ניתנו על ידי השחקנים
רפאל קלציקין ומרים ברנשטיין-כהן, הרצאות
בתולדות הציור והאמנות שניתנו על ידי הצייר
הירושלמי הנודע מרדכי ארדון, וטעמי המקרא
ומוסיקה יהודית כשיעורי חובה שניתנו על ידי
ד"ר בר-דיין.
כחלק מהאידיאולוגיה של חסיה לוי-אגרון,

חסיה לוי-אגרון מלמדת ילדים, 1951
Hassia Levy-Agron teaching
children, 1951

חסיה לוי-אגרון מלמדת בבית חינוך עיוורים בירושלים, תחילת שנות ה-50
Hassia Levy-Agron teaching at the Jewish Institute for the
Blind, Jerusalem, early 1950s

במכתב של עפרה בן-צבי סרוסי (8.6.1996) אל
חסיה היא מעלה זיכרונות מקורס הקיץ
הראשון: "בחדר האקדמיה ברח' סמולנסקין
היה צפוף מרוב האנשים שהגיעו מכל קצות
הארץ. לפני הכניסה לאולם עמד שולחן לידו
ישבה המזכירה וערכה הרשמות לקראת
הכניסה לאולם למבחן הראשון. במרחק מה
מהשולחן בצד עמדו שלוש נשים שרק אחת
מהן היתה מוכרת לי, מרתה גראהם. לידה
עמדה בצניעות רבה אשה אחת נמוכה ממנה
ובהירה - הברונית דה-רוטשילד. ביניהן עמדה
אשה גבוהה, תמירה, לבושה בשמלה שחורה
בלי שרוולים, ידיים רזות וארוכות, אצבעות
ידיים מטופחות צבועות באדום, די נדיר
באותם זמנים, עור פנים ירקרק זית, עיניים

רקדניות מקצועיות, או סטודנטיות, הלומדות
מחול כמקצוע ראשי שלהן... מבין ידור
הראשונים מתמידים כחמישה עשר, וזהו חוג
נכבד. אחת 'הנאמנות' היא המורה הוותיקה
שושנה אלדור. היא מספרת, כי בקורס הזה יש
הרבה פלוסים. 'מביאים מורים מאוד טובים
וידועים, אנשים, אשר אלמלא הקורס, לא
היתה לנו בארץ האפשרות להיפגש עימם.
ללמוד מהם ואפילו - להתווכח איתם!'"

ב-1960 ייסדה חסיה את המחלקה להכשרת
רקדנים ומורים למחול במסגרת האקדמיה
למוסיקה ע"ש רובין בירושלים. "החלום היה
להקים בית ספר גבוה לריקוד כי כשיש מורים
טובים, יש תלמידים טובים, ויש רקדנים

צורך מדי שנה לצוות הקבוע של המורים
המקומיים מורה אורח אשר לימד במשך שנה
שלמה. בין המורים שהוזמנו בראשית הדרך
היו רות פלוס - מורה לבלט קלאסי מהבלט
המלכותי בלונדון; פלורה קושמן, מורה למחול
מודרני בלונדון; אנליז ויגמן; ז'אן דה רוק;
נטשה קליפובסקה מהבלט הרוסי במונטה
קרלו; ביל לוטר; וולטר ניקס ואנה סוקולוב."

ב"מעריב" (7.63) כתבה עדה כהן:
"בחוף לווהטת השמש. בבניין האבן הירושלמית
היה קריר אך עובדה זו לא הצליחה 'לצנן' את
עשר הנערות חטובות הגו וקלות התנועה,
בבגדי ריקוד שחורים. הן המתינו בהתרגשות
למבחני הסיום שלהן, בפיקוח משרד החינוך

והתרבות. חסיה לוי-אגרון חילקה ציפורן סגול לכל נבחנת ונעה אשכול ליוותה אותן בחיך ומילה מעודדת. הפרח והחיך היו בבחינת קמע. עשר הגראציות הן בוגרות המחלקה למחול של האקדמיה למוסיקה ע"ש רובין. כבנות המחזור הראשון הן חייבות להצליח - דוגמת הבן הראשון במשפחה".

רק ב-1976 הסמיכה המועצה להשכלה גבוהה את האקדמיה להעניק לבוגרי המחלקה למחול את התואר בוגר במוסיקה B.mus. (לקראת שנת הלימודים 1980 הכירה המועצה להשכלה גבוהה גם במגמה לתנועה, השונה מתוכנית הוראת המחול, כחלק מהחוג למחול, וב-1990 הומר התואר לבוגר במחול B.dance).

ב-1978 יסדה חסיה לוי-אגרון, בבית הספר התיכון שליד האקדמיה, את המגמה למחול הראשונה בארץ, שקיבלה הכרה ממשרד החינוך כתוכנית לימודים לבגרות - פרויקט ש"גזל" ממנה, כדבריה, "שבע שנים יקרות של מלחמות אדמיניסטרטיביות". המטרה היתה לאפשר לתלמידים מוכשרים במחול מקום הולם להתפתח בו - במסגרת בית הספר התיכון - ובכך להכשיר עתודה של רקדנים ויוצרים במחול.

ב-1978 הוענק לחסיה לוי-אגרון תואר פרופסור. במכתב ההמלצה להענקת התואר, כתבה מרתה היל, מנהלת המחלקה למחול בג'וליאד: "חסיה לוי מיוחדת ומעוררת התפעלות בדרך הראויה להערצה כמועמדת לקבלת פרופסורה... היא תכננה וארגנה תוכנית לימודים לחוג למחול באקדמיה על שם רובין, תוכנית מקיפה ומובנת... באם זה היה באנגליה, על סמך העדויות על הקריירה המיוחדת שלה כאמן, מורה, כוריאוגרפית, קטליזטור, חלוצה, מארגנת ופטריוטית, היא היתה מקבלת תואר כבוד מידי הכתר..."

חסיה לוי-אגרון: "התואר כשלעצמו חשוב לי כקליפת השום. עשיתי המון דברים שלא רציתי לעשות, בשביל הדבר שהכי רציתי לעשות בחיים. רציתי רק ליצור, אבל סביב הסיפור הזה הייתי צריכה להקים כל מיני מסגרות כאלה שתפסו המון זמן. זה כדור שלג. החשיבות של התואר לגבי היא שהכירו במחול. כמה אנרגיה הושקעה בשכנוע, עד שעל הבניין נכתב 'האקדמיה למוסיקה ולמחול', הנשמה יצאה לי".

על כך מספר פרופ' אבנר בירון: "המפגש שלי כראש האקדמיה עם חסיה היה כשחסיה כבר היתה קרוב לגיל הפנסיה, שזהו בדרך כלל שלב של סיכום... אצלה היתה לי הרגשה שהיא התחילה שלשום את הפעילות שלה: מבחינת האנרגיה שהיתה לה ומבחינת הנוכחות הפיזית שלה... היתה לה נוכחות שאי אפשר היה לעמוד בפניה. חסיה היתה חלוצה בלתי רגילה. היא התחילה מכלום והפכה את המקום לאקדמיה למחול. זה דבר חסר תקדים. בן אדם אחד שהוביל את העניין, ידע מקצועית מה לעשות, ידע ציבורית איך לפעול והביא את זה להכרה של המועצה להשכלה גבוהה..."

במקביל לפועלה בתחום החינוך באקדמיה, ייסדה וניהלה את להקת ירושלים למחול בן זמננו, שמנתה עשר רקדניות בוגרות האקדמיה ופעלה בשנים 1962-1967. הלהקה הופיעה בארץ ובעולם. הרקדנית טלילה לחמן מספרת: "ב-1962 הצטרפתי ללהקת ירושלים למחול בן זמננו שליד האקדמיה למוסיקה ולמחול על שם רובין. חסיה שימשה כוריאוגרפית, קריינית, מפיקה, איש תאורה, תופרת ומלבישה. לנו זה נראה ברור ומובן מאלינו". ב-1967 הוזמנה הלהקה על ידי ממשלת איטליה לסירוף הופעות. בעיתון טריבונה דל סוד [Tribuna del Sud] נכתב אז: "עשרת אלפים איש מחאו כפיים הערב לנערות של ישראל. הלהקה בעלת רמה אמנותית גבוהה, מנהלת אותה חסיה לוי, בעלת הדמיון העשיר והרגישה מאוד לצורות החדשות ביותר באמנות הכוריאוגרפיה". חסיה לוי-אגרון האמינה בשילוב המחול בחינוך ובחברה ולהקתה הופיעה לפני תלמידי בתי ספר, גם באזורי מצוקה.

ב-1993 ייסדה את להקת קרש קפיצה, שמטרתה היתה להעניק לתלמידות האקדמיה ניסיון בימתי ולהכשיר אותן לקראת הבמה המקצועית. הלהקה, במימון קרן גרטרוד קראוס וגרטל מילר לבית קראוס, היא נדבך נוסף לזכרה של גרטרוד קראוס, המונצח בתחרויות הכוריאוגרפיה השנתיות הנערכות באקדמיה מיום פטירתה ב-1978. חסיה לוי-אגרון: "גרטרוד היתה המורה הרוחנית שלי. היינו חברות טובות. עשינו הרבה דברים ביחד. את המחלקה למחול באקדמיה הקמנו ביחד. היא היתה הראשונה שקיבלה תואר פרופסור למחול. למדתי ממנה המון. היא היתה מנהיגה אמנותית. היינו מציירות ומבלות הרבה ביחד. שלוש פעמים בשבוע הלכנו לקפה

"עטרה". היתה בינינו הבנה של קשר עין. בשנת 1978 היא נפטרה. מאז אני מדברת איתה יום יום. מתייעצת איתה, מבקשת ממנה תשובות לשאלות קשות. היא מאוד חסרה לי... אני מרגישה שאני ממשיכה שלה."

ביום רביעי ג' אלול תשס"א 22.8.2001
בשעה 13:00 עצמה חסיה את עיניה
המאופרות. "אני לא הולכת
לקוסמטיקאית. נכון יש לי קמטים. זה
מה שיש. אבל לעולם לא אצא מהבית
ללא איפור, אני מתאפרת כי אני
אוהבת צבעים. אני משוגעת ליופי..."

חסיה לוי-אגרון, ערב סולו, שנות ה-40
Hassia Levy-Agron, solo recital, 1940s

מחול זה גם לוחם, גם חולם

... אני הרי אוהב לשחק לפעמים במילים - והבוקר עלה בדעתי שמהשורש מחול אפשר לבנות כמה וכמה מילים רלוונטיות. למשל, מחול זה גם לוחם. ומי כמו חסיה לחם למען קידום המחול בישראל? אבל מי שלוחם, צריך שיהיה לו גם חלום, ואת חסיה, הרבה חלמת והרבה הגשמת את החלומות. ועוד: מי שלוחם - לעיתים גם מוחל. מוחל ליריבים, ולמען המטרה, לעיתים גם מוחל על כבודו. והמחול, הרי יש בו, כמו בכל דבר טעים, גם מן המתוק וגם מן המלוח, והמלוח מזכיר לנו את המלווה - אותו מאכל תימני שיש בו מטעם המזרח, שחסיה מראשית צעדיה (תרתי משמע) תמיד מצאה בו מקור להשראה. אך יחד עם המזרח היא חיפשה גם את השילוב עם המערב, עם תרבות המחול שבאה מחו"ל.

אז אחרי כל משחק המילים הזה אני רוצה עוד להזכיר לכולנו, שמאז ומתמיד חסיה חיפשה ומצאה את הדרכים לשלב ביצירותיה מוסיקה ישראלית ולעודד את תלמידיה להשתמש בה. ראוי לזכור זאת היום במיוחד, כשרבים מן הכוריאוגרפים הצעירים שוכחים שגם בארץ כותבים מוסיקה, ואפילו בכלל לא רעה, והם מרבים לרעות בשדות זרים כשהם מחפשים צלילים ליצירותיהם...

פרופ' צבי אבני

(לרגל זכייתה של חסיה לוי-אגרון בפרס ישראל, בכינוס ארצי למחול, שנערך בספרייה הישראלית למחול בבית אריאלה בתל-אביב)

ניצול של האינטלקט

חסיה לוי-אגרון היתה מורתי הראשונה... אני זוכר שהוראתה לא נשאה אופי של מתודה "דיקטטורית", אלא הציעה פתרונות מגוונים, טכניקות וגישות שונות לביטוי של נושא. בדרכה המיוחדת, השכילה להציג אלטרנטיבות שמטרתן היתה להצביע על כך, כי ראשיתו של כל צמצום הוא בהרחבה, וכל בחירה נעשית לאורה של הכרה באפשרויות לגיטימיות

אחרות. בדרך חינוכה, שמה חסיה דגש על יצירתיות, עוד בטרם "יצירתיות" הפכה להיות למגמה; אך אני זוכר שהיתה זו יצירתיות אשר בה, לצד "ספונטניות", נדרש ניצול מקסימלי של האינטלקט המבקר. לימים, הבנתי ששילוב זה בין אינטואיציה לביקורת עומד בייסודה של כל יצירה.

משה אפרתי

(במעמד הענקת הפרס לזוכה בתחרות ארצית לכוריאוגרפיה לכבודה של פרופ' חסיה לוי-אגרון, מיוזמתו של משה אפרתי 4.7.1997)

נשמה ערה ופתוחה ליופי

בפעם הראשונה שראיתי את חסיה שלנו - זה היה בטלוויזיה, לפני שנים, בטרם חלמה הנערה להיות פרופסור - היא רקדה כעלמה צעירה. ומה ראינו בעיקר? שתי רגליים תמירות, שפעת שיער שחור על ראש נהדר ופנים של מלכת יופי... זה היה, כמובן, בימים שכולנו היינו צעירים ויפים, אבל חסיה זה משהו אחר: עד היום נשמר משהו מן הזוהר של ימי העלומים. אין ספק שזהו הזוהר של נשמה ערה ופתוחה אל יופי של אדם - יופי של תנועה - יופי של מחול ויופי של יחסי אנוש...

שרה לוי-תנאי

(נכתב לרגל קבלת פרס שר החינוך התרבות והספורט על מפעל חיים במחול, 13.11.96)

המחול כדרך חיים

חסיה היא דמות נשית מרתקת: תמירה מאוד, ראשה כמו מתנשא מעל לכל הנוכחים והיא מרתקת באחת את כל תשומת הלב; דקת גזרה וכמו עדינה ושברירית ובכל זאת משדרת נוכחות חזקה ביותר; היא מרשימה בהופעתה עד כדי כך שגם לו רצית אינך מצליח להתעלם מנוכחותה... המחול עבורה הוא לא רק אמנות מתחדשת תמיד, אלא גם דרך חיים, ודרך חיים זו מחייבת את ההמשכיות. כך הפכה לה הוראת המחול והקניית אמנות התנועה לאתגר עיקרי בחייה.

מיכל זמורה כהן

(נכתב לרגל קבלת פרס ישראל)

בלעדיה הם היו נראים אחרת

בחסיה התגלתה במלוא נכונותה האמירה המיוחסת לרמב"ם: "מעולם לא ניצחני אלא בעל מלאכה אחת". כל חייה של חסיה סובבים סביב אמנות המחול, מן השלבים הראשונים של התנועה ועד לביטויים הנמצלים של ביצוע רעיונות מופשטים של אמנות המחול... קיים בה פירוש של חכם אחד שאמר "אדם לעמל יולד"; לעמ"ל - ראשי תיבות של "ללמוד על מנת ללמד". מלמדת ויוצרת. בזכותה הוכר המחול כראוי לתואר אקדמי. חבים לה תודה... הקונסרבטוריון, ביה"ס התיכון והאקדמיה למוסיקה ולמחול. בלעדיה הם היו נראים אחרת.

יצחק נבון

(נכתב לרגל קבלת פרס שר החינוך התרבות והספורט על מפעל חיים במחול, 13.11.96)

לא עברה בשתיקה על עוולות

חסיה היא לידי. נוסף לזה היא מגנט באישיות שלה. אישיות חזקה מהאישיות של חסיה אף פעם לא פגשתי... היא מדור הנפילים, שיודעים מה הם רוצים... וזה מתבצע. היתה לה מטרה, היו לה עקרונות, היא האמינה בהם. היא לא עברה על עוולות בשתיקה. היתה לה ראייה פרופסיונלית רחבה. השאלה לא היתה מה מוצא חן בעיניה, היא יכלה לאהוב או לא לאהוב סגנון זה או אחר, היא חשבה על הדברים באופן אובייקטיבי, על תרומתם. ואם צריך היה לעזור אז היא עזרה.

פרופ' אלכסנדר תמיר

(דברים לזכרה של חסיה-לוי אגרון)

מה שהיא האמינה בו - היא עשתה

חסיה היתה מצלצלת אלינו או אנחנו אליה בכל שבת ונעשה איזשהו חור בחיים שלנו - לא לקבל את השיחות שלה... היא ידעה לראות הרבה מאוד דברים טובים ויפים מצד אחד, ומצד שני ידעה לומר דברי ביקורת - לשפוך את הלב על דברים שכאבו לה... מה שהיה לה חשוב, מה שהיא האמינה בו - היא עשתה...

פרופ' מנדי רודן

(דברים לזכרה)

חסייה

חולקת כעשתורת לילותייך תמוזים
סיבבת בהיפנוט לב קהל ריגושים
יעילות כיעלות שחו רגלייך בים התחושות
היערית נפשך מחוללת ועינייך הוזות

חייך המו שבו-לב קרובים ורחוקים
סעדת בנפש אמיצה לב רכים וחפים
ילדים כמהו אליך כפרפר אל האור
הבאר מנה שתו נבעה בלא מגור

מוסה (ד"ר משה קדם)

(נכתב לרגל קבלת פרס שר החינוך התרבות
והספורט למפעל חיים במחול)

